

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ZORUNLU TEMEL EĞİTİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Celal DEMİR*

GİRİŞ

1997 yılının ilk yarısını kesintisiz zorunlu temel eğitim tartışmaları ile geçirdik.

Beş yıllık İlkokulların mevcut hâliyle devam etmesi konusunda hemen hemen kimse ısrar etmemekte. Ancak, bunun alternatifleri üzerinde ihtilâf çıkmaktadır. Kimimiz, Temel Eğitim sekiz yıl olsun ancak 5 + 3 şeklinde kademeli yürütülsün derken kimimiz bu sekiz yıllık temel eğitimin kesintisiz ve zorunlu olmasında ısrar ettik. Ama, İlkokullarımızın bu hâliyle Ortaokullarımızın da hiçbir amaca hizmet etmeden varlığını sürdürmesine hiçbirimiz taraftar değildik.

Tartışmalar, tasarının yasalaşmasından sonra da durmamış, artmış hatta zaman zaman gövde gösterisine dönüşmüştür.

Kesintisiz Eğitim veya **İlköğretimin süresi** ile ilgili tartışmalar, eğitim tarihimizde yeni değildir. Bu tartışmalar Tanzimatla birlikte başlamış, II. Meşrutiyet Dönemi'nde temel eğitim veren **İptidaîlerin** altı yıla çıkarılıp şimdiki Ortaokullara benzeyen **Rüştiyelerin** de kaldırılmasıyla kısmen azalmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra Osmanlı Devleti'nden devralınan okulların yeniden yapılandırılması gündeme geldiğinde, bugün yaşadığımız ve evveliyatı Tanzimata kadar uzanan bu tartışmalar yeniden başlamıştır.

Meselenin mana ve mahiyetini ortaya koyabilmek için eğitim tarihimize kısaca bir göz atmak gerekmektedir.

I. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ZORUNLU TEMEL EĞİTİM

A. İptidaî Mektepleri (Sübyan Mektepleri)

Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde temel eğitim kurumları **Sübyan Mektepleri** (İptidaîler) idi. Bu okulların düzene

* Yard. Doç. Dr., AKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

konulması yolunda ilk ciddî adım 8 Kasım 1846'da **Mekâtib-i Umumiye Nezareti**'nin kurulmasıyla atılmıştır. 8 Nisan 1947'de yayınlanan bir talimatnâme ile bu okulların programları ve tahsil süresi yeniden düzenlenmiştir. Bu talimatnâmeye göre **Sübyan Mektepleri**'nin eğitim süresi en az 4, en çok 7 yıl, okula başlama yaşı da 6 olarak tespit edilmiştir.¹

Bu talimatın bazı hükümleri Sübyan Okulunda başlayan öğrenimin **Rüştiye** öğrenimine bir temel teşkil ettiğini ve gayenin daha çok bu okullara öğrenci yetiştirmek olduğunu göstermektedir. Bu talimatın bir özelliği de, gerek Sübyan Okullarında, gerek burayı tamamladıktan sonra devam edilecek Rüştiye okullarında yaşı bir iş tutacak kadar ilerlemiş olup çalışmak mecburiyetinde kalan çocuklara yalnız sabahları birer saat okula devam etmek suretiyle işlerine gitme imkânı sağlamasıdır.²

1869 **Maarif-i Umumiye Nizamnâmesinden** sonra **Sübyan Mekteplerinin** eğitim öğretim programları ciddiyetle ele alınmış İstanbul pilot bölge seçilerek **Usul-i Cedîd** adı verilen yeni bir öğretim metodunun uygulanmasına geçilmiştir.³

1869 Nizamnâmesinden sonra bu temel eğitim kurumlarına **İptidaî** denmeye başlanmıştır. Bu kurumlardan **Usul-i Cedîd**'e geçenlere **Usul-i Cedîde Mekâtibi**, eski durumlarını az çok muhafaza eden ve daha çok vakıflara bağlı olan **İptidaî Mektepleri**'ne ise **Sübyan Mektebi** denmeye devam edilmiştir.⁴

Sübyan okullarının yeniden yapılanması da yine 1869 **Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi** ile gerçekleşmiştir. Nizamnâme, genel öğretimin ilk basamağı olan bu okullardan her mahalle ve köyde en az bir tane olmak üzere açılması esasını koyuyor ve bunları kız, erkek, müslim ve gayr-ı müslim ayrı ayrı olmak üzere dört yıllık okullar hâline getiriyor, okutulacak dersleri ayrıntılı biçimde gösteriyordu.

¹UNAT, Faik Reşit; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara 1964, s.38.

²UNAT; a.g.e., s.39.

³KODAMAN, Bayram; *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 191, s. 86 - 88.

⁴UNAT; a.g.e., s.40.

Aynı zamanda kızlar için 6 - 10, erkekler için 7 - 11 yaşları arasında okula devamı mecburi kılıyordu. Bundan önce devam mecburiyeti hakkında yayımlanan ferman ve beyannâmelerde kız ve erkek açıkça belirtilmemiş, ilk defa bu nizamnâme ile memlekette kız ve erkek çocuklar için ilk öğretim mecburî kılınmıştır. 29 Aralık 1876 tarihli **Kanun-ı Esasînin** 14. maddesi ile de "**Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi**" zorunlu temel eğitim olarak bir anayasa hükmü hâline getirilmiştir.

5 Haziran 1876'da **Sübyan Mekteplerine Mahsus Umûmî Ders Cedveli** adıyla bir talimatnâme yayınlanmış ve ilkokullar için yapılan müfredat programlarına temel teşkil edecek ilk uygulama başlatılmıştır.

Bu okullarımızın müfredat programı 1891'de yapılan yeni bir düzenleme ile yeni bir mana ve mahiyet kazanmıştır. Bu programa göre şehir merkezlerindeki İptidaîlerin eğitim süresi üç yıla indirilirken, köy İptidaîlerinin eğitim süresinin dört yıl olması kararlaştırılmıştır.⁵

İptidaîler, II. Meşrutiyet Dönemine kadar devam etmiş 6 Ekim 1913'te Maarif Nazırı **Emrullah Efendi** tarafından çıkarılan **Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-ı Muvakkatı** ile yeni bir yapıya kavuşmuştur. Geçici olarak çıkarılan bu kanun Cumhuriyet dönemine kadar yürürlükte kalmıştır. Bu geçici kanuna göre üç yıllık **Rüşdiye** mektepleri ile üç yıllık **İptidaî** mektepleri birleştirilerek İptidaî (temel eğitim) süresi kesintisiz 6 yıla çıkarılmıştır.

B. Sultanî Mektepleri

Osmanlı Devleti döneminde kesintisiz eğitim anlayışının bir örneğini de **Sultanî**lerde görmekteyiz.

Bu sisteme göre İptidaîler **devre-i ulâ**, **devre-i mutavassıta** ve **devre-i âliye** adıyla ikişer yıllık üç kademeli bir öğretim kurumu ilk hâline getirilmiştir. Bu uygulama bizde kesintisiz temel eğitimin ilk

⁵ Mahmut Cevat; *Maarif Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul 1912, s.322 - 335.

örneğini teşkil etmektedir. **Devre-i âliye** kısmının programında ziraat, ev idaresi, biçki-dikiş gibi pratik çalışmalara da yer verilmiştir.⁶

Sultanî mekteplerinin ilki 1868'de **Galatasaray Sultanîsi** (Mekteb-i Sultanî) adıyla İstanbul'da açılmıştır.

*"Sultanîler, Türk eğitim tarihinde en yüksek Ortaöğretim kurumu olarak belirlenmişlerdir. Bu, Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada okuyacakları, Fransızca eğitim veren bir kurum idi. 1869 Nizâm-nâmesi'nde her vilâyet merkezinde Sultanîlerin açılması öngörülmüyordu. Bu okulların son üç yılında, öğrenciler Edebiyat ve Fen kollarına ayrılacaktı. Girit'teki bir örneği dışında, İkinci Meşrûtiyete kadar başka Sultanâ açılmamıştır."*⁷

Bayram Kodaman'ın Sait Paşa'dan naklettiğine göre⁸ Mekteb-i Sultanî, Rüştîye ile yüksek öğrenim kurumları arasında Osmanlılık siyasetine uygun biçimde dinler arası bir müessese olarak Fransız liseleri model alınarak açılmıştır.

Mekteb-i Sultanî'nin eğitim süresi beş yıldır. Ancak zayıf öğrenciler için üç yıl hazırlık konmuştur. Böylece öğrenim süresi 8 yıla çıkmıştır. 1877'de müdürlüğe atanan Ali Süavi de ilk açılışında 5 yıl olduğunu, daha sonra 8 yıla çıkarıldığını yazmaktadır.⁹ Beş sınıflı **Sübyan Mekteplerinden** sonra öğrenci kabul ettiği düşünülürse, **Mekteb-i Sultanî'nin** on iki yıllık bir eğitimden sonra şahadetnâme verdiği anlaşılmaktadır. Maarif Vekâleti'nin 1943'te "Türkiye Cumhuriyeti Maarifi" adıyla yayınladığı bir rapordan ilgili yeri buraya aktarmayı faydalı buluyoruz :

*"Sultanîler, ilk beş sınıfı ilk, yedi sınıfı orta olmak üzere on iki sınıftan teşekkül ediyordu. Bu yedi sınıfın ilk dört sınıfı bugünkü Ortaokullara tekabül ediyor, ve son üç sınıf da Edebiyat ve Fen olmak üzere iki kola ayrılıyordu. Meşrutiyet devrinde açılan kızlara mahsus Sultanîlerin tahsil müddeti 10 yıldır. Bunların sayısı, biri 9 sınıflı olmak üzere 6 idi."*¹⁰

⁶ UNAT, Faik Reşit; a.g.e., s.40.

⁷ ERGÜN, Mustafa; II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri , Ankara, 1996, s. 125.

⁸ KODAMAN, Bayram; a.g.e., s.135 - 136.

⁹ KODAMAN , Bayram; a. g. e. , s. 136-137.

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Maarifi (1923 - 1943), Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul, 1943.

Sultanî öğrencileri imtihanla alınıyordu. Bu imtihana ancak iptidaîden mezun olan öğrenciler girebiliyor, kazananlar yedi yıl kesintisiz eğitim görüyorlardı.

Mekteb-i Sultanî üç kademeli bir Ortaöğretim kurumu idi.

1. Sunûf-1 İptidaiye

2. Sunûf-1 Tâliye

3. Sunûf-1 Âliye

Âliye kısmı son üç yılı kapsıyordu. Bu kısım **Edebiyat ve Ulûm** olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır.¹¹

Meşrutiyet döneminde Emrullan Efendi Nazır olunca kendi geliştirdiği "**Tuba Ağacı Nazariyesi**" ni uygulamak istemiştir. Bu nazariyeye göre eğitim öğretim kurumlarındaki ıslahata yüksek öğrenimden başlamak gerekiyordu. Bu yüksek okulların derslerini **İdadî** mezunları takip edemez düşüncesiyle orta dereceli okulların seviyesini yükseltmek istemiştir. Bu sebeple yedi yıllık İdadîlerden bazıları **Galatasaray Sultanîsi** model alınarak beş sınıflı İptidaî kısmı ile yedi sınıflı tali kısmı birleştirilerek toplamı 12 yıl olan okullar ihdas edilmiş ve bunlara da Galatasaray İdadîsinin unvanı verilerek **Sultanî** denmiştir. Son üç yılı kapsayan Âli kısmı, bu okullarda da Edebiyat ve Ulûm (Fen) bölümlerine ayrılmıştır.

II. Meşrûtiyete kadar, kızlar için orta ve yüksek öğretim veren hiç bir okul yoktu. Ortaöğretim alanındaki kız okulları ilk defa bu dönemde kurulmaya başlanmıştır. Kesintisiz eğitim uygulamasının bir örneğini de **İnas Sultanîlerinde** görüyoruz.

1911 Aksaray yangınında Dârümuallimât binası yanınca, bu okul tadil edilmişti. Aynı öğretmen ve öğrenci kadrosuyla **Kız İdadîsi** kurulmuştur.

Sonradan bu okul 1913-1914 ders yılından itibaren önce İstanbul **İnas Sultanîsi**, daha sonra da evvelce **Darülmaarif** için Çenberlitaş'ta 1850'de Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide tarafından yaptırılan binaya naklonularak **Bezm-i Âlem Valide**

¹¹ KODAMAN, Bayram; a.g.e., s.141.

Sultanîsi adı altında on yıllık kesintisiz eğitim veren bir lise hâline getirilmiş, bunu takiben de Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız liseleri de kurulmuştur.

Emrullah Efendinin orta öğrenim tasarısında iki türlü İdadî şekli vardı. Birisi ziraat, ticaret, sanayî şubelerini ihtiva eden beş senelik **Liva İdadîsi**, ikincisi de yedi senelik modern lise derecesindeki **İdadî**'dir. İşte **Sultanîler** bu ikinci tip **İdadîler**'in yerine kuruluyordu. İdadîlerin programı 1916 yılında, **Sultanîler**inki de 1915 ve 1919 yıllarında değişikliğe uğradı.

*"Böylece Orta öğretimde iki türlü kuruluş meydana gelmiştir: Birincisi idadî, ikincisi Sultanî; tıpkı ilköğretimde olduğu gibi. Orta öğretimde de birincisi İbtidai, ikincisi Rüştiye olmak üzere iki türlü kuruluş vardı."*¹²

Şükrü Bey Nazır olduktan sonra bütün İdadîler Sultanîye çevrildi.¹³

*"1869 Maarif-i Umumiye Nizamesinin açılmasını ön gördüğü Sultanîler açılmamıştı. 1908'den sonra, önce 12 vilayet merkezindeki İdadîlerin adı Sultanîye çevrildi. I. Dünya Savaşı yıllarında oluşan Sultanîlerin sayısı böylece 50 oldu. Bunlar erkeklere ve kızlara mahsus ayrı ayrı okullardı ve bir kısmı yatılıydı. İlk kız İdadîsi 1911'de İstanbul'da açılmıştı. Bu okul 1913'te İstanbul Enas Lisesi adını almıştır. Aynı okul 1915'te Bezm-i Alem Sultanîsi adını almıştır. Taşrada Kız Sultanîsi yoktu. 1922 sonunda İzmir'de, aynı yıl bir de Ankara'da Kız Lisesi açılmıştır. Sultanîlere 1911'de 'Lise' adının verilmesi düşünülmüşse de bu isim 1922 yılı sonlarında kabul edilmiştir."*¹⁴

II. Meşrutiyet Dönemini eğitim tarihçileri **Bocalama ve Arayış Devri** olarak değerlendirmektedirler.¹⁵ Bu dönemde İlköğretimin ve Orta öğretimin nasıl karmaşık bir hâl aldığını Kâzım Nazmi DURU, Bey şöyle özetlemiştir:

"Meşrutiyet hükümeti 1912'de Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nı çıkardı Bunun beşinci maddesinde ilköğretimin 'Çocuk zihinlerinin açılmasına ve herkese lâzım olan bilgileri öğretmeye yaramak' gibi bir amacı vardı.

¹² KOÇER, Hasan Ali; *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İst., 1970, s.119 - 120.

¹³ DURU, Kazım Nazmi ; "Lise Nedir?", *Yeni Kültür*, Şubat 1942, nr.62, s.11.

¹⁴ AKYÜZ, Yahya; *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 174 - 175.

¹⁵ KOÇER, Hasan Ali; *a.g.e.*, s. 160 - 228.

Liva İdadileri devlete memur, ticaret, ziraat sanayî yollarında iş adamı yetiştirecekti. Bunu programdan anlıyorduk. Sultanîler ise gençleri yüksek öğrenime hazırlıyordu. Altı yıllık İlkokulun içinde bunlarla sonradan birleştirilen Rüştiyeler vardı. Bununla beraber 3 okul iç içe hâle gelmiştir ki, her devre diğerlerinin genişletilmesi idi yani içten dışa doğru genişleyen daireler gibiydi"¹⁶

1924'te II. Heyet-i İlmiye kararıyla İdadîler de Osmanlı Devletinden devralınan diğer okullar gibi kapatılarak yerine bir ve iki devreli liseler kurulmuştur.

03.04.1926 Tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanun'la orta öğretim kurumları şu şekilde tespit edilmiştir: 1. Liseler, 2. Orta Mektepler, 3. İlk Muallim Mektepleri, 4. Köy Muallim Mektepleri

II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ZORUNLU TEMEL EĞİTİM

A. İlköğretimdeki Gelişmeler

1920'de TBMM Hükümetine bağlı illerde 3495 ibtidaî (682'si kapalı) 3316 ibtidaî öğretmen, 5 tam devreli (12 yıllık) Sultanî, 32 Sultanî ve İdadî (9 yıllık) 13 öğretmen okulu (4 yıllık), 4 Kız Öğretmen Okulu (5 yıllık) mevcuttu.¹⁷

TBMM, 19 Ekim 1920'de, 86. toplantının 2. Oturumunda, Maarif Vekili Dr. Rıza Nuri Bey:

"Bugün elimde bulunan sayılamalara göre 28 Sultanî (Lise) vardır, bunların birkaçı da işgal altında bulunuyor. Yatılı öğrencisi 340, gündüzlü 2591'dir. Öğretmen ve memur 587'dir, her öğretmene 20 öğrenci düşüyor. 50-60 kadar da İdadî (Ortaokul) var. Bugün İptidaî mektepleri (ilkokullar) en az 4000 öğretmen istiyor..."¹⁸ demiştir.

¹⁶ DURU, Kazım Nami; a.g.m., s. 12

¹⁷ İsmail Hakkı (Tonguç) ve Faik Reşit (Unat) n "Muallim Yıllığı" kitabında 10 Mayıs 1920'deki okul durumu böyle gösterilmiştir. Başka bir kaynakta şu sayılar verilmektedir. Büyük Millet Meclisi'ne bağlı illerde, 581'i kapalı 2345 ilkokul, açık okullarda 1511'i çoğu ilkokul çıkışlısı olmayan, daha çok medresede okumuş 3061 öğretmenin çalıştığı gösterilmektedir. Köyler için okuldan söz edilmemektedir (Rauf İNAN; "1920 lerde Türk Milli Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst., Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.55.)

¹⁸ İNAN, M. Rauf; a.g.m., s. 55 - 56.

Cumhuriyetten önceki dönemde yenileşme hareketine paralel olarak Orta öğretim kademesinde **Rüştiye, İdadî, Sultanî** adı altında çeşitli okullar açılmıştı. Bu okulların süreleri ve birbirleri ile olan bağlantıları üzerindeki belirsizlikler Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar süregelmiştir. En son, 1913 yılında yürürlüğe giren **Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı** ile Rüştiyeler ilköğretim bünyesine alınarak altı yıllık ilköğretim esası kabul edilmiştir. Öte yandan, beş yıl ve yedi yıl süreli İdadîler ile il merkezlerinde iki devreli ve altı yıl süreli Sultanîler kurulması yoluna gidilmişti.¹⁹ Bunların dışında da Orta öğretim kurumları vardı. Örneğin, kendi içinde devre bölünmesi olmaksızın **kesintisiz** eğitim veren ilk ve öğretim kademelerini kapsayan kız öğrencilere mahsus **İnas Sultanîleri** buna örnektir.²⁰ Bir yandan İdadîler ile Sultanîler arasında, öte yandan yedi yıllık İdadîler ile beş yıllık İdadîler arasında ne gibi farklar olduğu açıkça belirlenmiş değildi. Okul düzenindeki bu kargaşaya son vermek, sisteme sadelik ve açıklık getirmek isteniyordu. 1924 yılında Eğitim Bakanı Vasıf (Çınar) Bey başkanlığında konuyu ele alan **II. Heyet-i İlmiye** önemli kararlar aldı. Memleketin tanınmış eğitimcileri ile seçkin bilim ve fikir adamlarını bir araya getiren **II Heyet-i İlmiye**, altı yıl süreli ilk öğretimin beş yıla indirilmesini kararlaştırmış; Orta öğretim kurumlarını İlkokula dayalı üç yıllık Ortaokul ile bunu izleyen üç yıllık lise olarak belirlemiştir. Böylece genel eğitim için 5 + 3 + 3 şeklinde beş yıllık ilkokula dayalı iki devreden oluşan bir öğretim düzeni kurulmuş oluyordu. Cumhuriyet Türkiye'sinde genel Orta öğretim kurumları, 1924 yılında alınan bu karara göre gelişmiştir. Sadece, 1949 yılında toplanan Dördüncü Millî Eğitim Şûrasında çetin tartışmalar sonucunda alınan bir kararla lise öğrenimi 1951 - 52 öğretim yılında 4 yıla çıkarılmış, 1954 - 55 öğretim yılında yeniden üç yıl esasına dönmüştür.

15 Temmuz 1921'de Sakarya Savaşı'ndan biraz önce Ankara'da Maarif Vekaletinin daveti üzerine bir **Maarif Kongresi** toplanmıştır. Atatürk bu kongrenin açılışında bir konuşma yaparak Cumhuriyet maarifinin temel esaslarını şöyle ortaya koymuştur:

¹⁹ UNAT, Faik Reşit; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ank., 1964, s. 42 - 48, s.42 - 48.

²⁰ KOÇER, Hasan Ali; *a.g.e.*, s.197 - 199.

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerini milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Haraset-i fikriye zeminle mütenasıptır. O zemin, milletin seciyesidir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, birliği ile tebarüz eden bil'umum yabancı anasırla mücadele lüzûmu ve eskâr-ı milliyeyi kemal-i iştirak ile her mukabil fikre karşı şîâdetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvva-yı ruhiyesine bu evsaf ve kaabiliyetin zerki mühimdir."²¹

Atatürk'e göre eğitim-öğretim programlarının üç esasa dayanması gerekiyordu:

1. Eğitimin Türk toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermesi
2. Millî kültüre dayanması
3. Çağın gereklerine uygun olması

Eğitim programlarının hazırlanmasında ülkenin acil ihtiyaçları ve yetişmiş insana duyduğu gereksinim göz önünde tutulurken çağdaş uygarlığın dışında kalmama düşüncesi de hiçbir zaman terk ve tehir edilmemiştir.

"Atatürk eğitim ve öğretimde izlenecek yolun, bilgiyi insan için bir süs, bir hükmetme aracı veya uygar bir zevk olmaktan çok, maddî hayatta başarı sağlayan pratik ve işe yarar bir araç hâline getirmek olduğu görüşündeydi. Eğitimin aslî görevi, toplum hayatında faydalı ve etkin olabilecek kimseler yetiştirmektir."²²

Atatürk, eğitim-öğretime verdiği önemi 1 Mart 1922'de TBMM 3. Toplanma yılının açış konuşmasında şöyle ifade etmiştir:

"Bugünkü hükümetin en verimli ve en önemli görevi maarif işleridir. Bu işlerde başarı sağlamak için öyle bir program izlemeye mecburuz ki, o program milletimizin bu günkü durumuyla, sosyal hayatın ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle uyumlu olsun."²³

Atatürk'ün özellikle büyük zaferden sonra öğretmenlere ve eğitimcilerle sık sık bir araya gelip eğitim meselelerini tartıştığını görüyoruz. Türkiye Muallimler Birliği Kongresi üyeleri şerefine verilen ziyafette (25 Ağustos 1925) Atatürk şunları söylemiştir :

²¹ YÜCEL, Hasan Ali ; *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara 1994, s. 20.

²² OĞUZKAN, Turhan., a.g.m., s. 283.

²³ *Belgelerle Türk Tarihi*, nr.38 - 39 - 40, s.3.

"Muallimler, yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, yeni nesli sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır."²⁴

Devrin mühim şahsiyetlerinden Kâzım Nami (Duru) eğitim-öğretimin amaçlarını şu şekilde izah etmektedir:

"Mektep, millî vazifelerini bilen yurttaşlar yetiştirmek için kurulmuş olduğundan siyasî bîtarafılığı mevzu olamaz. Cumhuriyetle idare olunan bir memlekette Cumhuriyet prensiplerinin verilmesi kadar tabîî bir şey olamaz. Coçuğu yurduna milletine hükûmetine bağlayan bağları mektepler verecektir."²⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni eğitim sistemiyle ilgili çalışmalar, eğitimin lâikleştirilmesi, okulların süresi, kademeleri ve çeşitleri, merkez ve taşra teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi, karma eğitime geçilmesi, ders programlarının millî hedefler doğrultusunda ve günün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi konularında yoğunlaştırılmıştır.

Atatürk, 31 Ocak 1923'te İzmir Halkalıda halka yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:

"Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levâzımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı ictimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır."²⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren İlköğretimle ilgili çalışmaların seyri şöyledir: 1924'ten itibaren II. Heyet-i İlmiye kararı ile öğretim süresi altı yıldan beş yıla indirilen ilkokullar için ilk müfredat programı 1926'da yapılmıştır. Bu programda ilkokulların amacı şöyle belirtilmiştir.

"İlk mektebin başlıca maksadı genç nesli muhitine faal bir hâlde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir."²⁷

²⁴ Atatürk Diyor ki, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1980, s.75.

²⁵ DURU, Kazım Nami; Muallimin Meslek Ahlâkı, İstanbul Devlet Matbaası, 1934, s.40.

²⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II.,s. 85 - 86. Hazırlayan: Nimet ARSLAN (UMAN), Ank., 1959.

²⁷ İlk Mekteplerin Müfredat Programı, Maarif Vekâleti Yayını, İst. 1926.

1929'da yayınlanan **İlk Mektepler Talimatnâmesi**'nde ise İlkokulların amaçları şöyle ifade edilmiştir:

"a) İlk tahsil çağında bulunan çocukların bedence ve ruhça en salim itiyatlarına sahip olmalarını temin ederek bir muhit içinde en lüzumlu bilgileri ve maharetleri kazandırmaktır.

b) Genç neslin mektebe ilk girdiği günden itibaren içtima-i kudret ve kaabiliyetine müterakki bir intizamla yetişerek millî cemiyet ve Türk Cumhuriyetine ruhen ve beden en faydalı bir tarzda intibak etmeye azamî ehliyet kazanması esastır."²⁸

1948 İlkokul programı 1926 yılında uygulanmasına başlanan İlkokul programını değiştirerek yeni ihtiyaçlara cevap verir hâle getirmek üzere hazırlanmıştır. Bu programlarda İlkokulun amaçları çok kısa olarak gösterilmişti.²⁹

Bu programda, öğrencilerin İlkokulda hemen hemen bütün amaçların elde edilmesine yarayacak küçük tecrübeleri yaşama fırsatını bulması gerektiği ayrıca ifade edilmiştir.

1961 yılında kabul edilen 222 sayılı **İlköğretim ve Eğitim Kanunu**'nda ise ilköğretimin amaçları şöyle belirtilmiştir:

Madde : 1- İlköğretim, kadın, erkek bütün Türklerin millî gayelere uygun olarak bedenî, zihnî ve ahlâkî gelişmelerine ve yetişmelerine hizmet eden temel eğitim ve öğretimdir.³⁰

1968 İlkokul programında ilköğretimin amaçları geniş ve ayrıntılı olarak tespit edilmiştir. Bu programa göre ilkokulun amaçları dört ayrı gruba ayrılmıştır.

- a. Kişisel bakımdan
- b. İnsanlık ilişkileri bakımından
- c. Ekonomik hayat bakımından
- d. Toplum hayatı bakımından³¹

²⁸ İlkokullar Talimatnâmesi, Maarif Vekâleti Yayını, Ank. 1929, s. 6.

²⁹ 1948 İlkokul Programı, İst. 1949, s.3.

³⁰ Millî Eğitimle İlgili Kanunlar, İst. 1964, s. 202.

B. Yeni Yapılanma İle İlgili Tartışmalar

Cumhuriyet döneminde Ortaokul ve Lisenin $3 + 3 = 6$ yıl olarak yapılanmasına karşı çıkıp **Sultanî** modelinin uygulanmasını isteyenler olmuş, hatta bu teklif **Millî Talim ve Terbiye Heyeti**'ne de sunulmuştur. Sultanî modelini şiddetle savunanlardan biri de **M. Tevfik Ararad**'dır. Ararad, hayâlindeki lise modeline **Galatasaray Sultanîsi**'nin tamamen uyduğunu, II. Meşrutiyet yıllarında bütün İdadîler'in Sultanî hâline getirilmesi teşebbüsünü yerinde bulduğunu ifade etmekte, lise mezunlarının bir yabancı dili çok iyi öğrenerek mezun olması bakımından da Galatasaray'ın ideal bir model olduğunu ifade etmektedir:

*"Hakikat şudur ki, Galatasaray için çok şey söylenebilir. Fakat onun bilhassa teşkilât bakımından biricik lisemiz olduğu inkâr edilemez. Galatasaray on iki sınıflı bir bütündür ve yanlış bir kaidenin doğruya temsil eden yegane muazzam istisnası hâlinde ayaktadır. Yıllarca sonra kurulmaya başlanan kopyaları bir türlü kendine benzetilemediği ve gittikçe parçalanıp ufalandıkları hâlde o hâlâ on iki sayfalık bir bütün olarak sürüp gitmektedir."*³²

Orta öğretim kurumlarındaki yeni yapılanmayı **H. Ali YÜCEL** şöyle özetliyor:

*"Orta tahsil müesseseleri bir kelimedede hülasa olunabilir : Lise, yani İdadîler. Cumhuriyet döneminde ikiye bölünüp birinci devresine Orta mektep, ikinci devresine Lise dediğimiz okullar, mana ve mahiyet itibariyle orta tahsili verici müesseselerdir."*³³

M. Tevfik ARARAD, toplumun istikbalini liselerin kalitesine bağlıyordu. "Nelerden şikayetçi ve muzdaripsek hepsinin düzelmesi imkân ve çarelerini" lise tahsiline bağlıyordu. Ona göre lise tahsili kesintisiz 11 - 12 yıl olmalıydı:

"Devletimizin hayatı ve milletimizin en yüksek iştiyakları bakımından mana ve fonksiyonu bu derece ehemmiyetli olan Lise, teşkilât itibariyle üç sınıftan ibaret bir mektep olabilir mi? Bunun doğrusu asla $5 + 3 + 3 = 11$ değildir. Toplamak için toplananların aynı cinsten olması gerekir. Memleketin en ücra kasabasındaki bir

³¹ *İlkokul Programı*, MEB Yayını, İst, 1968. (Millî Eğitimin Genel Amaçları ilk kez 1948 programında dört grup hâlinde tespit edilmiştir.)

³² ARARAT, M. Tevfik; "Millî Varlık Lise", *Oluş Mecmuası*, 7 Mayıs 1939, nr.19, Cilt:I, s. 306.

³³ YÜCEL, Hasan Ali; a.g.e., s. 140.

İlkokulda beş, ondan az farklı bir başka kasabadaki herhangi bir Ortaokulda üç, ve yine herhangi bir Lisede üç yıl okumuş bir gencin tahsiliyle on bir yahut on iki senelik bir lisede yetişmiş bir gencin olgunluğu aynı şey midir?"³⁴

F. Reşit UNAT ise devrin politikacıları ile aynı görüşte idi. Siyasîlerin genel düşüncesi şuydu : Cumhuriyet idaresi 5 + 3 + 3 modeli ile Orta öğretimin birinci kademesinden mezun olanlara diploma vererek isterlerse hayata atılma imkânı sağlamıştır.

UNAT, Cumhuriyetten önce Orta öğretim kurumlarının kesintisiz eğitim verdiğine dikkat çekiyor ve buna taraftar olmadığını ifade ediyordu:

"Yedi yaşındaki çocukla yirmi yaşındaki bir genci aynı binada toplayan aynı terbiye ve inzibat kaidelerine tabi tutan bir müessesenin programı da imparatorluk devrinin güzidesini yetiştirmeye matuf prensiplere göre tanzim edilmişti. Cumhuriyet idaresi birinci devre tahsilini üç sınıfa indirerek kül hâlinde tam bir orta tahsil veren ücretsiz mektep hâline getirdi."³⁵

1937'de Atatürk'ün direktifiyle ilkokullarla ortaokulların birleştirilmesi yönünde yeni bir çalışma başlatılmıştır. İsmail Hakkı BALTACIOĞLU'nun basında, bu çalışmayla ilgili şöyle bir haber yorumu yer almaktadır:

"Sekiz yıllık İlkokullar kurulacak. Sonra bu sekiz yıllık okullar tıp, fen, ziraat gibi teknik okullarına yetiştirici bir tabiat alacak. Bir de bu okullarda bir yabancı dilin öğrenilmesi temin edilecek. Bu değişikliğin zarurî bir neticesi olarak da umumî bilgiye pek az yer bırakılacaktır. İşin dış yüzü budur. İç yüzüne gelince elimizde Ortaokul diye bir inat işi gibi kurulmuş, tutmamış, muvaffak olamamış er geç kapanmaya veya temelli karakterini kaybedinceye kadar değiştirilmeye mahkum bir tedrisat sistemi vardır. Biz bu okullar kurulduğu günden beri aleyhinde bulunduk. Türk halkının ihtiyaçlarına uygun olan okul sisteminin bu olmadığını daima ve türlü fırsatlarla söyledik durduk. Çünkü bu okullar İlkokulun tekrarı ve Lisenin eksikliği olan anormal kurumlardı. Vekâlet, doğru yol üzerindedir. Bu yolda yürümeli, sonuna kadar gitmelidir."³⁶

³⁴ ARARAD, M. Tefvik; "Millî Varlık Lise", *Oluş Mecmuası*, 21 Mayıs 1939, nr. 21, s. 323.

³⁵ UNAT, Faik Reşit; *İlk, Orta ve Yüksek Tedrisatımızın On Yıllık Bilançosu*, Fikirler, nr.100, C.V, s. 19, 29 Teşrin Evvel 1933.

³⁶ BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı; "Tedrisat Sistemi Niçin Değişiyor", *Yeni Adam*, nr.197, Yıl 1937, s.2.

M. Tevfik ARARAD da aynı düşünceyi paylaşıyor ama zorunlu temel eğitimin devamı olan orta öğretime ayrı bir anlam veriyordu:

*"İlk tahsil vesika ekmeği gibi dağıtılmalıdır. Buna mecburuz. Fakat Orta öğretim için böyle bir iddia ve talep dinlemeye bile değmez. Devlet, Ortaöğretimi talebe hücumuna göre değil, istikbalin taleplerine ve hakiki vasıta ve kuvvetlerin miktar ve derecelerine göre tesis ve tanzim eder."*³⁷

SONUÇ

UNESCO'nun 1981'de yayınladığı yıllığa göre dünyada **Zorunlu Temel Eğitime** başlama yaşı ve bu eğitimin süresi dünya ülkelerinde şöyledir:

ABD'de, 7 - 17 yaş arası, 10 yıl; Federal Almanya'da, 6 - 15 yaş arası, 9 yıl; İngiltere'de, 5 - 16 yaş arası, 11 yıl; Fransa'da, 6 - 10 yaş arası, 10 yıl; Eski SSCB'de, 7 - 17 yaş arası, 10 yıl; Irak'ta, 6 - 12 yaş arası, 6 yıl; Belçika'da, 6 - 14 yaş arası, 8 yıl; Yunanistan'da, 6 - 12 yaş arası, 6 yıl; İsveç'te, 7 - 16 yaş arası, 9 yıl; Tunus'ta, 6 - 12 yaş arası, 6 yıl.³⁸

Görüldüğü gibi bu hususta Yunanistan'dan ve Irak'tan bile geride kalmış durumdaydık. Kaldı ki zikredilen yıllık 1981 yılına aittir. Bu süre içerisinde pek çok ülke daha Zorunlu Temel Eğitim yaşı ve süresi üzerinde değişiklik yapmıştır.

1924'te Osmanlı Devletinden devralınan okulları yeniden yapılandırma konusu II. Heyet-i İlmiye'nin gündemine girmiştir. İbtidai, Rüstiye, İdadî, Sultanî gibi İlk ve Orta öğretim kurumlarının programları, eğitim süreleri ve statüleri üzerinde tartışılmıştır. Bunlardan Galatasaray Sultanîsi hariç tutulmak üzere mevcut okulların durumu yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre altı yıllık üç kademeli kesintisiz eğitim veren İptidai mektepleri (ilkokullar) süresi bir yıl azaltılarak beş yıllık ilk okul hâline getirilmiştir. Diğerleri ise kapatılarak yerine altı yıllık iki kademedeki müteşekkil Liseler ihdas edilmiştir. Bu Liselerin üç yıllık birinci

³⁷ ARARAD M. Tevfik; *a.g.m.*, s.373 - 374.

³⁸ KAYA Yahya Kemal; "Bugün Millî Eğitimin Durumu", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, s. 69 - 86.

devresine **Bir Devreli Lise**, tamamına ise **Tam Devreli Lise** adı verilmiştir. Bu devreler üçer yıllık olarak düzenlenmiştir. Pratikte Lisenin üç yıllık ilk devresine Ortaokul, ikinci devresine ise Lise denmiştir. Bu liselerden mezun olanlar Galatasaray Sultanîsi mezunlarına denk sayılmıştır.³⁹

Beş yıllık İlkokul üzerine 3 + 3 şeklinde kesintili olarak eğitim veren bu altı yıllık Lise modelinin Cumhuriyetin ilk yıllarında da pek tasvip görmediği anlaşılmaktadır. İlkokul üzerine kurulan üç yıllık Ortaokul eğitimi anlamsız bulunmuştur. Bu üç yılın beş yıllık İlkokul'la birleştirilip zorunlu temel eğitimin sekiz yıla çıkarılması veya Liseye eklenip kesintisiz altı yıllık Lise modeli oluşturması yönünde görüşler ileri sürülmüştür.⁴⁰

Osmanlı Devleti döneminde de benzeri gelişmelere şahit olunmuştur. İptidaîlerin (İlkokulların) üç yıllık olması eğitimciler, akademisyenler ve kalem sahipleri tarafından hiç bir zaman beğenilmemiştir. Çocukların bu okullarda okuma yazmayı bile öğrenmeden mezun olmaları sürekli yazılıp çizildiği gibi, bu eksikliği tamamlayan yeni okulların açılması da gündeme gelmiştir. Nitekim 1838'de açılan ve ilk Rüştiye olarak bilinen **Mekteb-i Maarif-i Adlî**, gerçekte bir memur yetiştirme okulu idi.⁴¹ Çünkü İptidaî mezunu olarak vazifeye başlayan devlet memurları okuma-yazmayı "Kalem"de (memuriyette) öğreniyorlardı.

II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar tartışılan bu problem 1913'te **Tedrisat-ı İptidaîye Kanun-ı Muvakkatı** ile çözümlenmiştir. Bu geçici kanunla üç yıllık İlkokullar, üç yıllık Rüştiyelerle birleştirilerek temel eğitim, kesintisiz altı yıla çıkarılmıştır.

16.08.1997 tarih ve 4306/K-9 sayılı yasayla zorunlu temel eğitimin süresi kesintisiz sekiz yıla çıkarılmıştır. Yasa, 1997-98 eğitim-öğretim yılından itibaren yürürlüğe konulmuştur. Buna bağlı olarak **ilköğretim kurumları** yönetmeliğinde de değişiklik yapılmıştır. Resmi Gazete'nin 23108 Numaralı mükerrer sayısında

³⁹ YÜCEL, Hasan Ali; *a.g.e.*, s. 21 - 29.

⁴⁰ ARARAD, M. Tefvik; *a.g.m.*, s.373

⁴¹ KODAMAN, Bayram; *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s.91.

yayınlanan yeni yönetmeliğe göre **ilköğretim kurumları, ilköğretim okulu, zümre öğretmenler kurulu ve öğretim yılı** yeniden tanımlanmış, ilkokul ve ortaokul kavramları yürürlükten kaldırılmıştır.

Sekiz Yıllık Zorunlu Temel Eğitim, bize neler kazandırır? Eğer titizlikle, sadakatle uygulanır ve takip edilirse eğitimin kalitesi bakımından dünya ülkeleri ile aramızdaki açığı kapatmış olacağız. Diğer taraftan eğitimde fırsat eşitliği her Türk vatandaşının tabii hakkıdır. Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitimle, eğitim çağına gelmiş bütün Türk çocuklarına eski adıyla Ortaokul tahsili de verilmiş olacaktır. Yine fizikî imkânlar sağlanır, ciddî bir programla işe başlanır ve kararlılıkla devam edilirse herkesin bir yabancı dili öğrenmesine fırsat verilmiş olacaktır.

Meslek Liselerinin Orta kısımları bu yasa ile ortadan kaldırılmıştır. Ancak bu durum korkulacak bir hadise değildir. Bilâkis bizi sevindirmelidir. Çünkü öğrencinin ilgi ve istidatlarını belirleyerek onu bir mesleğe yönlendirme, bu ilgi ve istidatların gelişmesi yönünde, çok arzu edilmesine rağmen, elle tutulur bir rehberlik hizmeti verilemiyordu. Zira bu tür çalışmalar sınıf öğretmenlerinin ihtisas alanı dışında kalıyordu. Orta okullar ise hiç bir zaman yönlendirme yeri olamamıştı. Yeni uygulamaya göre sınıf öğretmenleri ile rehberlik uzmanları birlikte çalışacaklar, söz konusu rehberlik hizmetlerini birlikte yürüteceklerdir. Tabii ki bunun çok iyi plânlanması, bu okullar için çok ciddî ve uygulanabilir programların yapılması gerekir. Seçmeli ders uygulamasının da her çeşit meslek lisesine cevap verecek şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

Her yenilik gibi **Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Temel Eğitim** uygulaması da başta intibak zorlukları ile birlikte bize maddî bir yük getirecektir. Bu, bizi ümitsizliğe sürüklememelidir. Eğitim, uzun vadeli ve zarar etme ihtimâli olmayan bir yatırımdır. Milletimizin geleceği için bu uygulamanın getireceği maddî ve manevî bütün zorluklara göğüs germeye mecburuz.